

бўлган нерв системасининг умумий эгилувчанлиги натижасидир. Ўзи ва атроф ҳаёт ҳақидаги воқеа ва ходисаларда кетма-кетлик борлиги учун ҳам уларни хали тўлиқ равишда хотирасида сақлаб қола олмайди.

Илк давридаги болалар шахсининг ривожланиши: Бу даврдаги болалар асосан ўз хатти ҳаракатларини ўйлаб ўтирмайдилар. Бу хатти –ҳаракатлар уларнинг хоҳиш ва ҳиссиётлари асосида бўлади. Бу ёшдаги болаларнинг хатти –ҳаракатлари жуда ўзгарувчан бўлади. Масалан: боланинг йиглаши ҳам йигидан тўхташи ҳам жуда осон. Илк даврда болада ўз яқинларига онаси, отаси, буви-бувалари, тарбиячисига нисбатан муҳаббат шаклланади. Илк болалик даврида бу муҳаббат бошқа шаклга ўтади. Энди бола ўз яқинларидан мактов, эркалаш олишга ҳаракат қилади. Ота-оналар томонидан боланинг хатти-ҳаракатлари ва шахсий хусусиятларига берадиган ижобий эмоционал баҳолари уларда ўзига нисбатан ўз лаёқат ва имкониятларига нисбатан ишончни шакллантиради. У ўз ота-онасига ниҳоятда қаттиқ боғланган бўлиб, интизомли ва итоаткор бўлади. Ана шу боғлиқлик сабабли боланинг асосий эҳтиёжлари қондирилади, хавотирлиги камаяди. Онаси ёнида бўлган болалар кўпроқ ҳаракат қиладилар ва атроф муҳитни ўрганишга интиладилар. Бу даврда бола ўз исмини жуда яхши ўзлаштиради. Бола доимо ўз исмини ҳимоя қилади уни бошқа исм билан чақиришларига норозилик билдиради. Катталарнинг бола билан қиладиган муомала –муносабати уни ўзини алоҳида шахс сифатида англашини бошланишга имконият беради. Бу жараён аста-секинлик билан амалга ошади. Катталарнинг бола билан қандай муомала қилишларига қараб ўз «Мен»ини англай бошлаши вақтلىроқ ёки бирмунча кечроқ юзага келиши мумкин. 3 ёшли бола ўзини ўз хоҳиш ва эҳтиёжларини қондириши мумкин бўлган манба деб билади ва бу унинг «Менга беринг», «Кўтаринг», «Мен ҳам бораман» каби талабларида кўринади. Уч ёшли болалар ўзларини ўзгалар билан таққослай бошлайдилар, бунинг натижасида болаларда ўз-ўзини баҳолаш вужудга келади. Шу даврдан бошлаб болаларда мустақил бўлиш эҳтиёжи юзага келади ва бу уларнинг «ўзим қиламан» қабилдаги сўзларида номоён бўлади.

3 ёш кризиси: 3 ёшга келиб бола ўзини катталар билан таққослай бошлайди ва катталар қилиши мумкин бўлган (ҳуқуқи бўлган), шунингдек улар бажара оладиган ҳаракатларни қилишни хоҳлайди. «Мен катта бўлсам машина хайдайман», «Мен сизга катта торт олиб келаман», «Менинг юзта кўғирчоғим бўлади» каби хоҳишларини ўз тили билан ифодалайди ва у келаси замонда гапирса ҳам ўз барча хоҳишларини бугуноқ амалга оширишга ҳаракат қилади. Бу кўпинча қатоийлик ва қайсарлик билан

намоён бўлади. Бу қайсарлик асосан катталарга қаратилган салбий хатти-харакат бўлади. Бола ўзини мустақил ҳаракат қила олишини англаган вақтдан бошлаб унда «Ўзим қиламан» бошланади ва бу яна қайсарлик ва ўжарлик билан кўринади. 3 ёш кризиси бола шахсининг маълум бир даражада ривожланганлиги ва катталар бажарадиган хатти-харакатларни қила олмаётганини билиши натижаси ҳисобланади. Кризис даврида юзага келадиган хусусиятлар ирода, лаёқатлар ва бошқалар уни шахс булиб шаклланишига тайерлайди.

САНОАТ КОРХОНАЛАРИНИ ДИФФЕРЕНЦИАЛЛАШГАН ТАРИФЛАР ТИЗИМИГА ЎТКАЗИБ ЭНЕРГИЯ САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШНИ АСОСЛАШ

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10070954>

Ю.О.Очилов

Аннотация

энергетика тизимида тарифларни такомиллаштириш, ишлаб чиқариш корхоналари ва аҳоли турар жойлари электр энергия истеъмол даврлари “пик”, “ярим пик” ва “тунги” даврларидаги талаб кўрсаткичларини ўзгартириш имкониятларини баҳолаш, фақатгина истеъмолчиларнинг истеъмол даврлари қувватларини ҳисоб-китоб қилиб чиқиш, самаралилик жиҳатдан ишонлилиги катта бўлган тизим лойиҳасини аниқлаш.

Калит сўзлар ва иборалар

“пик”, “ярим пик” ва “тунги” даврлар, истеъмол даврлари, самаралилик, ишонлилик, тарифларни такомиллаштириш.

Кириш. Ишлаб чиқариш корхоналари энергия истеъмол режимларига вақт бўйича дифференциаллашган тарифларнинг киритилиши, “пик” даврларда энергия истеъмолининг ошиб кетишини пасайтиришга имкон яратади. Энергетика тизимида юкламалар даврини “пик” даврлардаги истеъмолларни тушириш учун вақт бўйича дифференциаллашган тарифлар энергетика тизимида жорий этилади. Сутканинг икки даври учун вақт бўйича икки давр (зона)ли кундузги ва тунги тарифлар тизимидан фойдаланилади. Саноат корхоналарини дифференциаллашган тарифлар тизимида ўтказиб энергия самарадорлигини оширишни “НІLAL TEXTL” МСНJ мисолида таҳлил қиламиз.

Асосий қисм. “НІLAL TEXTL” МСНJ нинг электр энергияси истеъмолини аниқлаш жараёнида 2023 йилнинг суткалик максимал ва минимал электр энергияси истеъмоли таҳлил қилиб чиқилди. Корхонада кунлик максимал электр энергия истеъмоли (7 июл 18802 кВт·соат) оддий тариф (600 сўм, 2022 йил июнь ойи ҳолатига) суммаси бўйича қуйидаги формула орқали топилади

$$A_{1 \text{ кун}} = W_{1 \text{ кун}} \cdot \alpha_{\text{ўрт}} \quad (1)$$

Бу ерда $A_{1 \text{ кун}}$ -бир суткада электр энергияси учун тўланадиган жами пул, $W_{1 \text{ кун}}$ -бир суткада истеъмол қилинадиган жами электр энергияси, $\alpha_{\text{ўрт}}$ оддий тариф суммаси

$$A_{1 \text{ кун}} = W_{1 \text{ кун}} \cdot \alpha_{\text{ўрт}} = 18802 \cdot 600 = 11\,281\,200 \text{ сўм}$$

демак бир сутка ҳисобига тўғри келадиган электр энергияси учун корхона 11 281 200 сўмни ташкил қилиб, бир кунлик максимал энергия истеъмоли кўрсаткичи билан ҳисобланган.

Ҳозирги вақтда корхона II тоифали истеъмолчи ҳисобланиб, тизимдан олаётган 1 kW·соат электр энергияси учун 600 сўм тўлайди. 1-жадвалда электр энергияси бешта давр бўйича истеъмол кўрсаткичи, умумий истеъмолга нисбатан улуши ва тўланадиган харажатлар суммаси келтирилган.

1-жадвал:

Тариф вақтлари	Электр энергиясининг суткалик истеъмоли kW·соат	Даврларнинг умумий истеъмолга нисбати, %	Тариф нархлари, сўм/kW·соат	Харажатлар, сўм
00:00 дан 06:00 гача	3877	20,6	600	2326200
06:00 дан 09:00 гача	3700	19,6		2220000
09:00 дан 17:00 гача	3648	19,4		2188000
17:00 дан 22:00 гача	3700	19,6		2220000
22:00 дан 24:00 гача	3877	20,6		2326200
Умумий:	18802			

Бир ой мобайнида қилинадигин сарф харажатлар қуйидаги формула орқали топилади

$$A_{1 \text{ ой}} = W_{1 \text{ ой}} \cdot \alpha_{\text{ўрт}} \quad (2)$$

Бу ерда $A_{1 \text{ ой}}$ -бир ойда электр энергияси учун сарфланадиган харажатлар миқдори, $W_{1 \text{ ой}}$ -бир ойда истеъмол қилинадиган жами электр энергияси, $\alpha_{\text{ўрт}}$ оддий тариф суммаси

$$A_{1 \text{ ой}} = W_{1 \text{ ой}} \cdot \alpha_{\text{ўрт}} = 18802 \cdot 30 \cdot 600 = 338\,436\,000 \text{ so'm}$$

демак бир ой ҳисобига тўғри келадиган электр энергияси учун, корхона харажати 338436000 сўмни ташкил қилиб, бир ой мобайнидаги максимал энергия истеъмоли кўрсаткичи билан ҳисобланган.